

Advies over het Vlaams beleid inzake de preventie van gewelddadige radicalisering en polarisering

Voortbouwend op het advies bij het Vlaams beleid inzake gewelddadige radicalisering en polarisering dat het Vlaams Vredesinstituut uitbracht op 4 juli 2017 en op het advies over het Vlaams beleid inzake de lokale aanpak van gewelddadige radicalisering uitgebracht op 23 juni 2020;

Voortgaand op de bevindingen van het onderzoeksrapport *Gewelddadige radicalisering en polarisering: beleid en preventie in Vlaanderen. Evaluatie en uitdagingen* waarin het Vlaams Vredesinstituut de opzet en implementatie van het Vlaamse actieplan ter preventie van gewelddadige radicalisering en polarisering (2017) analyseert;

Adviseert het Vlaams Vredesinstituut aan het Vlaams Parlement en aan de Vlaamse Regering:

- Een duidelijkere visie en beleidsopzet te hanteren.
- Het overleg en de afstemming en samenwerking tussen de verschillende actoren te versterken en te verbeteren.
- De persoonsgerichte aanpak verder uit te bouwen.
- De kennis en expertise te versterken
- Meer aandacht te schenken aan opvolging en evaluatie

In onderstaande adviestekst worden deze adviespunten verder geconcretiseerd.

1 Een evaluatie van het Vlaamse beleid inzake de preventie van gewelddadige radicalisering en polarisering

Vanaf het voorjaar van 2013 verscheen de problematiek van gewelddadige radicalisering prominent op de Vlaamse politieke agenda. Naar aanleiding van de grote aantallen jongeren die uit Vlaanderen afreisden om zich in Syrië en Irak aan te sluiten bij extremistische en terroristische organisaties, begonnen diverse lokale besturen beleid te ontwikkelen om processen van gewelddadige radicalisering te detecteren en te voorkomen. De diverse terroristische aanslagen in België en andere Europese landen sinds 2014 versterkten de nood aan een integraal beleid met zowel een repressieve als een preventieve benadering. In het Belgisch staatsbestel liggen de belangrijkste bevoegdheden voor de preventieve aanpak van gewelddadige radicalisering bij de gemeenschappen en gewesten. In de loop van 2015 nam Vlaanderen concrete stappen om invulling te geven aan een beleid ter preventie van gewelddadige radicalisering. Terwijl het Vlaams parlement in het voorjaar van 2015 een resolutie aannam over de bestrijding van gewelddadige radicalisering, werkte de Vlaamse regering de krachtlijnen uit van haar P/CVE-beleid (*Preventing and Countering Violent Extremism*, het beleid om gewelddadig extremisme te voorkomen en tegen te houden). Eerst tekende de regering het strategische kader uit in een conceptnota. Daarna volgde in april 2015 een actieplan ter preventie van gewelddadige radicalisering. In het licht van actuele uitdagingen en nieuwe inzichten actualiseerde de Vlaamse regering dat plan in juni 2017 en herdoopte het in het Vlaams actieplan ter preventie van gewelddadige radicalisering en polarisering.

Dit geactualiseerde actieplan voorzag expliciet in een omvattende evaluatie van het actieplan. Op vraag van het Agentschap Binnenlands Bestuur nam het Vlaams Vredesinstituut die taak op zich. Concreet werkten we een onderzoeksopzet met zowel een toets van het plan in zijn algemeenheid als van enkele deeldomeinen in het bijzonder. Naast een transversale programmascan van het Vlaams actieplan, werden de acties en projecten binnen drie domeinen meer in de diepte geanalyseerd: de ondersteuning van de lokale aanpak van gewelddadige radicalisering, de preventieve inspanningen in het onderwijs en de wijze waarop het jeugd(welzijns)werk bij het actieplan werd betrokken. Tenslotte helpt een omgevingsanalyse van de meest actuele uitdagingen en noden met betrekking tot verschillende vormen van gewelddadig extremisme te onderzoeken of en in welke zin het Vlaamse actieplan aangepast zou kunnen worden.

Naast een analyse van diverse relevante beleidsdocumenten, raadpleegden we in dit onderzoek de relevante wetenschappelijke literatuur. Deze methode liet toe na te gaan in welke mate de Vlaamse beleidskeuzes aansluiten bij wetenschappelijke inzichten en aanbevelingen over de preventieve aanpak van gewelddadige radicalisering. Ten derde werkten we met een reeks kwalitatieve bevragingen. Naast een gestructureerde schriftelijke bevraging bij lokale besturen en enkele focusgroepen met academici en praktijkexperts, voerden we meer dan 60 diepte-interviews met vertegenwoordigers van de Vlaamse overheid (ministeriële kabinetten en bevoegde departementen), inlichtingen- en veiligheidsdiensten, vertegenwoordigers van het

betrokken maatschappelijke middenveld, academici en uitvoerders van projecten gefinancierd via het Vlaamse actieplan. Op basis van deze methodes hebben we het Vlaamse beleid getoetst aan de hand van twee evaluatiecriteria. Ten eerste gingen we na hoe *adequaat* het Vlaamse beleid is. Hoe sluiten de assumpties, keuzes en doelstellingen van dat beleid aan bij inzichten en aanbevelingen in de literatuur. Biedt het beleid geschikte antwoorden biedt op ervaren noden en evoluerende uitdagingen? Ten tweede probeerden we in kaart te brengen hoe *doeltreffend* het beleid is in de praktijk.

In deze adviesnota geven we beknopt de belangrijkste bevindingen en resultaten van dit onderzoek weer, omdat ze de basis vormen van de geformuleerde adviezen en aanbevelingen. Voor meer uitgebreide analyses en een omstandiger uiteenzetting over de onderzoeksresultaten verwijzen we naar het eerder vermelde onderzoeksrapport. Achtereenvolgens wijst deze nota op (1) het belang van een duidelijkere visie en beleidsopzet; (2) een verdere verbetering van overleg, samenwerking en afstemming; (3) een verdere uitbouw van de persoonsgerichte aanpak; (4) een slimme versterking van kennis en expertise; (5) een meer duurzame ondersteuning van lokale actoren en het maatschappelijk middenveld; en (6) meer aandacht voor opvolging en evaluatie.

2 Een duidelijkere visie en beleidsopzet

De potentiële effectiviteit van preventieve actieplannen is gebaat bij een expliciet uitgewerkte visie op het fenomeen dat men wil voorkomen. Hoe helderder men het fenomeen dat men wil aanpakken in kaart brengt, hoe doortastender op het probleem zal kunnen worden ingegrepen. De conceptnota en de Vlaamse actieplannen van 2015 en 2017 bevatten geen samenhangende uiteenzetting over de voornaamste factoren die processen van gewelddadige radicalisering beïnvloeden, noch over de doelen die bereikt moeten worden om deze processen te stoppen. Mensen radicaliseren om diverse en complexe redenen, en ook in de literatuur bestaat er geen eensgezindheid over de specifieke factoren die dit proces veroorzaken. Maar idealiter lopen de visies die de verschillende betrokken actoren hanteren wel niet te sterk uit elkaar. Een gebrek aan gedeelde visies op (gewelddadige) radicalisering blijkt in de praktijk drempels te hebben opgeworpen voor de effectieve en efficiënte implementatie van het Vlaamse actieplan.

Het Vlaams Vredesinstituut adviseert daarom de Vlaamse overheid om:

- Het aan te pakken/te voorkomen fenomeen of probleem duidelijk af te bakenen en te definiëren en hierbij te kiezen voor enkele duidelijk gedefinieerde fenomenen in plaats van een groot aantal vaag afgebakende fenomenen.
  - Bij de definitie van gewelddadige radicalisering te focussen op elementen als het afwijzen van democratische grondwaarden en het (aanvaarden van het) gebruik van geweld
  - Met betrekking tot het fenomeen polarisering de visie op en definitie van polarisatie en de relatie tussen polarisatie en gewelddadige radicalisering te verhelderen. Polarisation is geen eenduidig negatief fenomeen. In de vorm van activisme kan polarisatie ook een motor van sociale verandering en democratische verdieping zijn. Een te eenzijdige definitie van het fenomeen houdt het risico in dat legitieme stemmen of perspectieven ongewild geproblematiseerd worden. Hierbij kan in de visieontwikkeling best een onderscheid worden gemaakt tussen

verschillende vormen van polarisatie, zoals tussen groeps- en maatschappelijke polarisatie, en tussen democratisch legitieme en bedreigende vormen van polarisatie.

- In de (implementatie van) het Vlaamse actieplan expliciet aandacht te hebben voor **verklarende factoren** van gewelddadige radicalisering en polarisering **op verschillende niveaus**: individueel, groepsgebonden, maatschappelijk en structureel. Hoewel de conceptnota van de Vlaamse regering deze niveaus wel vermeldde, zette het Vlaamse actieplan in de concrete uitwerking relatief sterk in op de individuele dimensie. Ook de structurele en maatschappelijke dimensies van gewelddadige radicalisering en polarisering dienen met andere woorden meer aandacht te krijgen.
- Daarom niet enkel in de beleidsopzet, maar ook in de concrete acties in het actieplan **meer aandacht te hebben voor de maatschappelijke en structurele dimensies** in de preventie van gewelddadige radicalisering en polarisering. Sleutelementen in dat verband zijn onder meer een inclusieve samenleving, integratie, democratisch burgerschap, racismebestrijding en het tegengaan van discriminatie. Bovendien is ook meer aandacht nodig voor de link tussen het buitenlands beleid en geopolitieke dimensies als belangrijke push factor van processen en dynamieken die zich in Vlaanderen voltrekken. De lokale Vlaamse context wordt niet alleen beïnvloed door buitenlandse geopolitieke tendensen, maar het Belgisch buitenlands beleid heeft ook een zekere invloed op die buitenlandse processen.
- Expliciet oog te hebben voor **overeenkomsten en verschillen in diverse vormen en motoren van gewelddadige radicalisering**. De eerdere manier van werken die sterk geografisch gebonden en vindplaatsgericht gebeurde – bij specifieke bevolkingsgroepen en leeftijdscategorieën in specifieke wijken in concrete gemeenten – is minder aangewezen voor andere vormen van extremisme.
- Nog meer aandacht in het beleidsopzet te besteden aan de **digitale dimensie** in processen van gewelddadige radicalisering en de preventie ervan. Zo kan het nuttig om binnen de te ontwikkelen onderzoeksagenda onderzoek op te zetten naar de rol van het internet en online polarisatie en radicalisering, en naar mogelijke strategieën om daar mee om te gaan.
- Duidelijker te zijn over het concrete **budgettaire kader** van het Vlaamse actieplan ter preventie van gewelddadige radicalisering en polarisering.
  - Zo is een **meer transparante rapportage** nodig. Momenteel is het onduidelijk hoe groot het voorziene budget is en in hoeverre de vermelde budgetten ook specifiek dienen voor de preventie van gewelddadige radicalisering en polarisering.
  - In geval dat de uitvoering van bepaalde acties vanuit reguliere middelen dient te gebeuren is een goede opvolging van de bijhorende taaklast nodig. Ook is een inschatting van de financiële kost van deze inzet via de reguliere middelen noodzakelijk om, indien nodig, te kunnen voorzien in een bijkomende personeelsmatige en financiële ondersteuning voor de effectieve uitvoering van de acties.
  - Op basis van een meer overzichtelijke begrotingstabel een analyse te maken van het evenwicht tussen gestelde verwachtingen enerzijds en de daartoe voorziene financiële investeringen anderzijds. Zo zet het Vlaamse actieplan bijvoorbeeld terecht sterk in op kennisdeling en expertiseopbouw, maar maakt daar verhoudingsgewijs relatief weinig bijkomende financiële middelen voor vrij.

Bovendien waren deze bijkomende investeringen sterk georiënteerd op specifieke sectoren en beleidsdomeinen zoals onderwijs en de lokale besturen, terwijl met name voor kennis- en expertiseopbouw in het jeugdwerk geen specifieke financiële investeringen voorzien waren in het actieplan.

Een groter budget te voorzien voor de implementatie van de acties en projecten voorzien in het Vlaamse actieplan ter preventie van gewelddadige radicalisering en polarisering. De Vlaamse overheid behandelt de preventie van gewelddadige radicalisering en polarisering als een belangrijke beleidsprioriteit. Maar hoewel er geen duidelijke begrotingstabel is, blijkt uit onze bevraging dat de verwachting om, zonder bijkomende financiële ondersteuning, bepaalde acties op te nemen bovenop de reguliere werking een hypothec kan leggen op de succesvolle implementatie van (onderdelen van) dit beleid.

- Bij de uitwerking van het actieplan, de concrete acties erin meer aandacht te hebben voor de verhouding tussen regulier beleid en brede preventie enerzijds en gerichte preventie anderzijds. Beleidsdomeinen zoals onderwijs en het jeugd(welzijns)werk (maar ook Vlaamse beleidsdomeinen als sport, media, integratie en inburgering) kunnen weliswaar een zekere preventieve waarde hebben, maar het blijft belangrijk de intrinsieke waarde ervan blijvend te erkennen en deze sectoren niet te instrumentaliseren en te verenigen tot middel ter preventie van gewelddadige radicalisering.

3 Verbetering en versterking van overleg, afstemming en samenwerking

Het Vlaamse actieplan van 2017 zette sterk in op overleg, afstemming en samenwerking. Het complexe karakter van de te voorkomen en aan te pakken fenomenen betekent dat een blijvende aandacht voor multidisciplinair werken belangrijk is. Bestaande overlegstructuren en samenwerkingsverbanden, die eveneens adequaat lijken om om te gaan met verschillende uitingsvormen van gewelddadige radicalisering, dienen daarom te worden versterkt en hun werking geoptimaliseerd. De evaluatie van het Vlaamse actieplan leverde diverse aanknopingspunten op ter verbetering en versterking van de opgezette overleg- en afstemmingsstructuren. Een verdere verbetering en verduidelijking van de bestaande structuren is cruciaal voor een meer effectieve aanpak van gewelddadige radicalisering.

Op basis van de bevindingen uit de evaluatie van het Vlaams actieplan ter preventie van gewelddadige radicalisering en polarisering adviseert het Vlaams Vredesinstituut daarom om:

- De multidisciplinaire werking van het **Vlaams Platform Radicalisering** verder te zetten en uit te bouwen, onder meer door dit platform een expliciete taak en mandaat te geven om:
  - Een expliciete en continue dialoog met het oog op de ontwikkeling van gedragen en gedeelde visies en doelstellingenkaders inzake de preventie en aanpak van gewelddadige radicalisering en polarisering
  - In te staan voor een goede opvolging van de gehele beleidscyclus over de beleidsdomeinen heen (beleidsontwikkeling, betrokkenheid, opvolgen voortgang,...)

- de werking van bestaande overlegstructuren binnen domeinen en sectoren (onderwijs, jeugd, stedenbeleid, welzijn,...) te faciliteren en te versterken om op die manier lokale noden en signalen op een adequate en vlotte manier te kunnen oppikken en te kunnen laten doorstromen naar het Vlaamse niveau
- De **bovenlokale overlegstructuren en samenwerkingsverbanden** die in de verschillende beleidsdomeinen zijn opgezet, zoals het overleg tussen lokale besturen door de VVSG (*de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten*), de werkgroepen in het onderwijs en het sectoroverleg in het jeugd(welzijn)werk verder te ondersteunen. Zo kan het sectoroverleg binnen het jeugd(welzijn)werk worden versterkt door een duidelijker kader en finaliteit van het overleg te bieden. Relevante betrokken overheden en actoren uit het maatschappelijk middenveld worden best zo veel mogelijk betrokken bij de ontwikkeling en uitwerking van beleid.
- De **afstemming met de federale overheid** te verdiepen. Hoewel dit geen evidente opdracht is, is betere samenwerking en afstemming tussen het Vlaamse en federale niveau wel nodig om tot een doeltreffend beleid te komen. Ook dient er meer werk te worden gemaakt van meer gedeelde visie-ontwikkeling op het fenomeen en op de verhouding en afstemming tussen de preventieve en repressieve aspecten. Afspraken over informatie-uitwisseling tussen de niveaus; afstemming over de bevoegdheidsverdeling, bijvoorbeeld inzake strafuitvoering; en afspraken over casusgerichte informatie-uitwisseling, zoals in het kader van de LIVC-R's (*de Lokale Integrale Veiligheidscellen-Radicalisme, Extremisme, Terrorisme*) waarin zowel Vlaamse als federale actoren betrokken zijn. De vorming van een volwaardige federale regering in oktober 2020 creeert de opportuniteit om opnieuw en verder werk te maken van een **Samenwerkingsakkoord** waarin bovenvermelde uitdagingen kunnen worden behandeld.
- Wat betreft de **werking van de LIVC-R's** verder te werken aan het versterken van het vertrouwen tussen de deelnemende sectoren en actoren. Hiertoe kunnen de volgende initiatieven nuttig zijn:
  - Bij de verdere uitwerking van het ontwerp van Vlaams LIVC-R decreet effectief in te zetten op een zo groot mogelijke betrokkenheid van de verschillende relevante sectoren en actoren bij de ontwikkeling van dat decreet en het bijhorende draaiboek
  - Dialoog over de doelstellingen en opzet van de LIVC-R tussen de deelnemende actoren stimuleren
  - Duidelijke afspraken over eenieder's rol en positie, met respect voor elkaars opdracht en eigenheid, stimuleren
  - In functie van de beschikbare kennis over andere vormen van gewelddadige radicalisering ook andere relevante actoren betrekken binnen de werking van de LIVC-R's.

4 Verdere uitbouw van de persoonsgerichte aanpak

Een derde belangrijke doelstelling in het Vlaamse actieplan is het ondersteunen van de persoonsgerichte aanpak. Deze beleidslijn vertaalde zich, naast de aanstelling van twee

islamconsulenten in de gevangenissen in Vlaanderen, in de praktijk vooral in de uitbouw van de Lokale Integrale Veiligheidscellen (LIVC-R's). Onder invloed van de veranderende context blijken er echter nog andere uitdagingen te bestaan die het noodzakelijk maken om in de komende periode, naast de blijvende aandacht voor de LIVC-R werking, ook andere aspecten op te nemen binnen de persoonsgerichte aanpak.

Het Vlaams Vredesinstituut adviseert de Vlaamse overheid daarom om:

- Meer aandacht en middelen te besteden aan het **hulpverlenings- en disengagementaanbod voor geradicaliseerde individuen** in de gevangenissen op Vlaams grondgebied. Hoewel de idee van rehabilitatie en re-integratie maatschappelijk steeds meer onder druk staat, kan een adequaat aanbod bijdragen aan de succesvolle rehabilitatie van deze personen in onze samenleving. Bij de ontwikkeling van beleid ter preventie gewelddadige radicalisering is de premisse van de mogelijkheid tot (persoonlijke of maatschappelijke) verandering inherent en altijd aanwezig.
- Werk te blijven maken van goede afspraken inzake samenwerking en informatie-uitwisseling met de bevoegde federale diensten. Het engagement om werk te maken van een **omvattende en gezamenlijke disengagementsstrategie** samen met de federale overheid dient daarom meer actief te worden opgenomen.
- Meer aandacht te besteden in het Vlaams actieplan aan **andere relevante doelgroepen** die momenteel niet meegenomen worden, zoals slachtoffers van terroristische misdrijven en haatmisdrijven, en medewerkers van gevoelige diensten en organisaties die mogelijk geconfronteerd worden met (online) intimidatie en bedreigingen omwille van hun werkzaamheden.

5 Versterken van kennis en expertise

Een volgende belangrijke doelstelling van het Vlaams actieplan ter preventie van gewelddadige radicalisering en polarisering was de versterking van de kennis en expertise, vooral bij eerstelijnswerkers. De sterke focus op kennis en expertise heeft ook vruchten afgeworpen. In de praktijk is er sprake van een versterkte kennisbasis, zowel bij sleutelactoren op beleidsniveau als bij referentiepersonen en aanspreekpunten in organisaties die eerstelijnswerkers ondersteunen. De voorbije jaren zijn er heel wat opleidingen, vormingen en gidsen met goede praktijken ontwikkeld en verspreid. Hoewel niet rechtstreeks bevraagd in dit onderzoek lijkt er bovendien ook bij eerstelijnswerkers een versterkte expertise te zijn, vooral dan in sectoren met substantiële financiële investeringen in kennis- en expertise ontwikkeling.

Er is de laatste jaren veel kennis en informatie over gewelddadige radicalisering ontwikkeld; het is nu zaak die zo toegankelijk mogelijk ter beschikking te stellen van beleidsmakers en praktijkwerkers. Bovendien bestaat er een zekere nood aan een beter kwaliteitskader. De enorme toevloed aan kennis, opleidingen, vormingen, gidsen en handboeken maakt het voor lokale organisaties en eerstelijnswerkers niet evident om de bomen door het bos nog te zien en de kwaliteit en relevantie van het grote aanbod te kunnen beoordelen.

Het Vlaams Vredesinstituut adviseert daarom de Vlaamse overheid om:

- Werk te maken van een richtinggevend kader en een goede filter om de kwaliteit en relevantie van vormingen en kennis omtrent gewelddadige radicalisering en polarisering te beoordelen. Een meer actieve rol om de kwaliteit in de wildgroei aan opleidingen, vormingen en handboeken blijvend te garanderen is nodig. In deze context zou een **expertisecentrum inzake gewelddadige radicalisering** een belangrijke meerwaarde kunnen zijn om de bestaande expertise te bundelen en te beoordelen en om eventuele lacunes in de kennisbasis te identificeren en aan te pakken.
- Te voorzien in een **adequaat financieringskader** zodat sectoren een doeltreffend vormingsaanbod kunnen ontwikkelen. Het volstaat niet te verwachten dat sectoren en organisaties dit zonder meer binnen de reguliere werking in kunnen vullen. Het grote gewicht van het aantal acties binnen de beleidslijn 'kennis en expertiseopbouw' ging niet gepaard met een evenredige financiële investering om die opbouw te versterken. De evaluatie van (de implementatie van) het actieplan toont dat dergelijke investeringen wel degelijk kunnen bijdragen tot een versterkte kennisbasis en zo handelingsverlegenheid en -drang kunnen verminderen.
- Blijvend in te zetten op **kennisverspreiding en expertise-opbouw**, in het bijzonder over thema's waarover in de praktijk nog noden blijken te bestaan, zoals:
  - (democratische) dialoogtechnieken en interculturele vaardigheden;
  - Verschillen en overeenkomsten in (de preventieve aanpak van) diverse vormen van gewelddadige radicalisering;
  - De digitale dimensies van (de preventie van) gewelddadige radicalisering en polarisering.

6 Een duurzame ondersteuning van lokale actoren en maatschappelijk middenveld

In de concrete uitwerking van deze praktijkondersteunende acties en maatregelen koos de Vlaamse regering voor een combinatie van ondersteuning vanuit reguliere diensten en bestaande structuren, en ondersteuning van derden op basis van projectfinanciering. Hoewel beide opties zowel voor- als nadelen hebben, blijft het een adequate keuze via projectfinanciering op te zoek te gaan naar werkbare methodieken, bijvoorbeeld over de online dimensie waarover op dit ogenblik nog niet zo veel geweten is. Daarbij stelt zich altijd wel de vraag naar de duurzaamheid van de resultaten van projectondersteuning. Hoewel de Vlaamse overheid verschillende initiatieven nam met het oog op het verduurzamen van de expertise, blijkt het tegelijkertijd niet te volstaan om als Vlaamse overheid zonder meer de verwachting uit te spreken dat de resultaten van de projecten worden verduurzaamd.

Het Vlaams Vredesinstituut adviseert daarom de Vlaamse overheid om:

- In de ondersteuning van steden en gemeenten in hun lokale regierol meer rekening te houden rekening met de geëvolueerde context en met de kenmerken van diverse vormen van gewelddadige radicalisering. Concreet betekent dit dat de focus op de negen gemeenten die geconfronteerd werden met jihadistische gewelddadige

radicalisering in de periode 2015–2020 niet langer tegemoet komt aan de lokaal ervaren noden. Bij de verbreding van de lokale focus dient naast aandacht voor een meer structurele ondersteuning van de lokale besturen ook ruimte te blijven voor een projectwerking, die toelaat flexibel en snel te reageren op ‘steekvlammen’ en plotse noden op lokaal niveau.

- Meer aandacht te voorzien voor een **meer duurzame en adequate financiering van de reguliere werking van de jeugd(welzijn)sector** in Vlaanderen zodat deze sector haar opdracht kan vervullen en potentieel een preventieve waarde kan hebben in de preventie van gewelddadige radicalisering en polarisering.
- Te blijven inzetten op duurzame samenwerking met en betrokkenheid van een breed spectrum aan partners bij het preventieve beleid, zoals vrije tijdsorganisaties, sportverenigingen, middenveldorganisaties en levensbeschouwelijke verenigingen. Duurzaamheid hangt in dit verband ook samen met transparante afspraken over de mogelijke subsidiëring en/of erkenning van de werking van deze organisaties, zoals bijvoorbeeld bij de erkenning van moskeeën.
- De **duurzame verankering en verspreiding** van resultaten beter te bewaken en er een meer actieve rol in op te nemen door:
  - Partners (lokale besturen, (middenveld)organisaties,...) te ondersteunen bij het ontwikkelen van verankeringsstrategieën en binnen de Vlaamse overheid concrete strategieën te ontwikkelen om zelf een meer actieve rol te spelen bij de verduurzaming van de resultaten.
  - In samenwerking met experts en praktijkdeskundigen in te zetten op onderzoek en evaluatie van praktijken om werkzame elementen in projecten te identificeren, zodat deze gedeeld kunnen worden met andere betrokken actoren en geïntegreerd in andere projecten. Een gedegen evaluatiebeleid (zie verder) is hiervoor nodig. Ook hiervoor kan een op te richten **expertisecentrum** een belangrijke meerwaarde vormen.
- Bij de ontwikkeling van een projectwerking over de verschillende vormen van gewelddadige radicalisering goed na te denken over de diensten en organisaties die best betrokken worden, de doelgroepen waarop de projecten zich richten en de geografische focus van de projecten. De diverse vormen van extremisme verschillen immers op vlak van verschijningsvorm, geografische spreiding, profiel en leeftijd.

7 Meer aandacht voor opvolging en evaluatie

In het licht van de maatschappelijke en politieke urgentie waarmee het Vlaamse actieplan in 2015 tot stand kwam, is het begrijpelijk dat de tijd en aandacht voor het opzetten van een degelijk en structureel evaluatiekader ontbraken. Om de adequaatheid en doeltreffendheid van het actieplan in zijn geheel en van concrete acties in het bijzonder de komende jaren te vergroten, blijft het echter zinvol om dat soort structurele evaluatiereflex in te bouwen in het Vlaamse P/CVE-beleid. Samengenomen blijkt dat de evaluatiepraktijken van projecten sterk verschilden. Terwijl sommige projecten een systematische evaluatie inbouwden, besteedden andere projecten daar veel minder tot geen aandacht aan.

De interne capaciteiten van organisaties om hun projectwerking op te volgen en te evalueren is vaak eerder beperkt. Dit beklemtoont opnieuw hoe belangrijk het is dat overheden niet alleen zelf voldoende aandacht besteden aan beleids- en projectevaluatie, maar dat ze ook de door hen ondersteunde organisaties bijstaan in het opvolgen en evalueren van hun projectwerking.

Het Vlaams Vredesinstituut adviseert daarom de Vlaamse overheid om:

- In de uitwerking van het actieplan, van de beleidslijnen erin en van de concrete acties en projectoproepen duidelijke en haalbare doelstellingen te formuleren, een veranderingstheorie te expliciteren, en in functie van die doelstellingen en veranderingstheorie concrete acties en projecten te bepalen;
- De bij het beleid betrokken actoren – de lokale actoren en de projectuitvoerders – actief te engageren bij de uitwerking van een haalbaar en relevant evaluatiekader. Het volstaat niet om van bovenaf een mooi evaluatiekader te ontwikkelen met een baseline-meting, concrete indicatoren en rapportagesystemen, wanneer deze instrumenten niet aangepast zijn aan de dagelijkse praktijk of projecten niet beschikken over de capaciteit om hun rol te spelen in evaluaties;
- Adequate omkadering en expertise te voorzien voor de evaluatie van beleid, projectoproepen, concrete acties en maatregelen. Effectiviteitsonderzoek is technisch en specialistenwerk, het is dus raadzaam experts te betrekken.
  - De Vlaamse overheid kan hier zelf al een actieve rol opnemen door in projectoproepen grondiger na te denken over de concrete doelstellingen en doelgroepen van de oproep, en de wijze waarop deze aansluiten bij de bredere doelstellingen van het actieplan.
  - De effectieve evaluatie van de ontwikkelde acties en projecten kan vorm krijgen op diverse manieren: door projectuitvoerders te laten netwerken met hogescholen en universiteiten, door in projectoproepen een formele samenwerking met hogescholen of universiteiten te verwachten, of door in die projectoproepen een specifiek project toe te kennen dat voorziet in de evaluatie van de andere inhoudelijke projecten binnen die oproep
  - Ook in het kader van de blijvende nood aan en aandacht voor de continue opvolging en blijvende omkadering van de evaluatie van het gevoerde beleid kan een nieuw op te richten expertisecentrum een belangrijke rol opnemen.